

**Fıtrat Özellikleri Ekseninde Ortak Alan Oluşturmanın
İletişime Etkisinin Değerlendirilmesi (Mesnevî Özelinde) ¹**

Mustafa ÇOBAN

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
mcoban6@hotmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-4627-1837>

Esra BOZKURT

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Entitüsü,
Felsefe ve Din Bilimleri Doktora Öğrencisi
ebozkurt2014@hotmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-8470-6048>

Öz

Sosyal hayatta insanlar arası ilişkinin varlığı ve devamı iletişim ile mümkündür. İletişim hem anlamayı hem de öğrenme ve öğretmeyi sağlayan önemli bir faktördür. İletişimde kaynaktan çıkan mesajın alıcıya doğru ve verimli bir şekilde ulaşmasında ortak alan oluşturmanın rolü yadsınamaz. Modern hayatın insanı bireyselleştirerek yalnızlaştırdığı düşünüldüğünde iletişim kopukluğu ya da iletişimsizliğin sosyal hayatı olumsuz etkilediği görülebilir.

Literatür tarama ve verilerin değerlendirilmesi yöntemi ile yapılan araştırmada Hz. Mevlâna'nın Mesnevî'sinde de bugünkü anlamda iletişim tanımı içerisinde değerlendirilemese bile ortak alan oluşturma konusunun fıtrat özellikleri ya da istidâdın ortaya çıkarılması gibi başlıklar altında ele alınabileceği görülmektedir. Çalışma ile iletişimde ortak alan oluşturma konusuna Mesnevî özelinde bilgiler ve açıklamalara ulaşılmaya çalışılacaktır.

“Hz. Mevlâna'nın düşüncelerinin iletişim bağlamında ele alındığında, kadim değerlerimizi bugüne aktarma hususunda önemli öğeler taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İletişim, Mevlâna, Mesnevî, Bireysel Farklılıklar.

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 24.05.2019 / 16.05.2020

Künye Bilgisi: Çoban, M. ve Bozkurt, E. (2020). *Fıtrat Özellikleri Ekseninde Ortak Alan Oluşturmanın İletişime Etkisinin Değerlendirilmesi (Mesnevî Özelinde)*. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (2), 868-883. DOI: 10.33437/ksusbd.568553

**Creating A Common Field Evaluation Of Effect
On Communication (Specialized In Mesnevi)**

Abstract

The existence and continuation of interpersonal relations in social life is possible by communication. Communication is an important factor that enables both understanding and learning and teaching. When it is thought that modern life isolates human beings by individualizing them, it can be seen that communication disconnection or lack of communication affects social life negatively.

In the study carried out by literature scanning and data evaluation method, Hz. Although it cannot be evaluated within the definition of communication in Mevlâna's Mesnevi, it is seen that the issue of forming a common area can be dealt with under the headings such as fitratic characteristics or the elicitation of istidât.

Considering Mevlâna's thoughts in the context of communication and transferring our ancient values to the present day, it is considered to contribute to the creation of a system of ideas and ideas and the infrastructure for new and global values.

Keywords: Communication, Mevlâna, Mesnevî, Individual Differences.

GİRİŞ

Yaratıldığı ilk günden beri insan hemcinsleri ve doğa ile iletişime girmiştir. İnsanın hem bireysel hem de sosyal alanda varlığını devam ettirebilmesi iletişimle mümkündür. İletişim ise insana özgü bilgi, duygu ve düşüncenin bireyler arasında karşılıklı olarak aktarılmasıdır. İletişimin istenilen düzeyde sağlanmasında kullanılan dil, kişilerin birikimi ve hayata dair algıları önemlidir. Çünkü bunlar iletişimin hem başlangıcında hem de devamında ortak alan oluşturma konusunda katkı sağlayacak ve üst düzey bir iletişim kurmanın yollarını açacaktır. Ortak alan iletişimin vazgeçilmez şartıdır; zira bir anlam paylaşımı olan iletişim, içinde bulunulan koşullardan yalıtılmış bir olgu olarak değerlendirilemez ve iletişim fenemologlarının savunduğu gibi kişiler arasında

ve toplumsal koşullardan bağımsız semboller değiş-tokuşu değildir (Öztürk, 2008a: 3).

Popüler kültürle birlikte değişen kavram ve kelimelerin varlığından söz ederken son tahlilde duygu, düşünce ve bilginin aktarılmasında ciddi problemlerin yaşandığı da sıkça gündeme taşınmaktadır. Bugün toplumdaki iletişimsizlik ya da iletişim çatışmalarının temelinde değişen düşünce dünyamız ile bunun sonucunda ortaya çıkan yeni kelime ve kavramlar sebebiyle ortak alan oluşturma konusunda çekilen sıkıntılar yatmaktadır. Gündelik hayatta kullanılan kelime sayısının gittikçe azalması bir yana, argo dilin kelime dünyamıza hâkimiyeti sonucunda değerler ve hayata dair algılar değişmekte, sonuçta nesiller arası iletişimsizlik gündeme gelmektedir. Dedelerimizin dilinde “lâtime” olan ifade bizim konuşmamızda “şaka”, çocuklarımızda ise “kekeme” olarak kullanılmakta, özellikle genç nesil bize ait “Allah’a ısmarladık, Hoşça kal, Allah’a emanet ol.” yerine farklı dillerden transfer “bye, kendine iyi bak (take care of you) veya çav” diyebilmektedir.

Toplum katmanlarını oluşturan nesiller arasındaki bağın gittikçe zayıflayarak kopuşa doğru hızla ilerlediği ve iletişim kurmada ciddi problemlerin yaşandığı görülmekte olup bu çalışmada Mesnevî özelinde ortak alan oluşturmada istidadın önemi üzerinde durularak toplumdaki bu çözümlenin önüne olabildiğince geçme gayretlerine katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Sosyal alanda faaliyet gösteren bilimsel kurumların kendi kaynaklarımız ve medeniyetimizin alt yapısını oluşturan eserlerden kaynaklanan değerlilerle iletişimde ortak alan konusuna katkı sağlamaları gerekirken, hem iletişimle ilgili verilerin yalnız Batı’dan tercüme kaynaklarla sınırlandırılması (Öztürk, 2008a: 6) hem de ülkemizde iletişime dair çalışmaların sadece bu alanda eğitim veren kurumlarda yapılması iletişimle ilgili anlamaları aza indirgemektedir. Ayrıca iletişimle ilgili çalışmaların sadece eğitimle özdeşleştirilmesi de bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır (Öztürk, 2008a: 3). Zira iletişim felsefe, psikoloji, sosyoloji ve tarih gibi birçok disiplini içermektedir (Öztürk, 2008a: 6).

Bugün ailede ve toplumda ciddi iletişim problemleri yaşanmakta, elektronik cihazların da hayatımıza hızla hâkimiyeti sonucunda birbirleri ile konuşamayan aile fertlerinin bu cihazlarla farkına varmadan saatlerce meşgul olmalarına yol açmakta, aynı ortamda tek kelime konuşmadan zaman geçirebilmektedirler. Ailedeki bu iletişim problemi topluma büyüyerek yansımakta ve iletişim kuramayan fertlerin konuşmanın başlangıcından kısa süre sonra tartışıkları görülebilmektedir.

Toplumumuzdaki iletişim kopukluğunun nedenlerinden birisi de nesiller arası anlayış farkının büyük boyutlara ulaşmasından kaynaklanmaktadır. Ülkemizdeki gençler, düşüncelerine saygı duyulmasını, düşüncelerini anlatma, tartışma

fırsatının kendilerine tanınmasını, toplumun kültür faaliyetlerine katılabilmeyi, sorunlarıyla ilgilenmeyi, toplumdaki soyutlanmamayı, kendi toplumuna yabancılaşmamayı ve sorunlarına sahip çıkmayı istemekte (Gökçe, 1984: 112), ileri yaşlardaki kimseler de kendi değer ve ahlâk anlayışlarının etkilediği yaşam biçimi içerisinde gencin de yer almasını arzu etmektedir. Bu durum iletişimde ortak alan oluşturmayı sağlayacak bilgi ve rol modelden uzaklaşılmasına ve kuşaklar arasında çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Bireyin birtakım semboller kullanarak karşısındakini etkileme süreci olarak tanımlanabilen iletişim (Dökmen, 2014: 10) günümüzde yoğun olarak kitle iletişim araçları ve medya ile sınırlandırılmış olsa da iletişim sadece bunlardan ibaret değildir (Öztürk, 2006a: 22). Zira bu düşünce teknolojik gelişmelerden önce iletişimin yokluğu anlamına gelir.

Farklı açılardan bakarak değişik iletişim problemleri gündeme taşınabilir, ancak bu problemlerin çözümü kişilerin iletişimde ortak alan oluşturabilmelerinden geçmektedir.

İletişimle ilgili geçmiş eserlere dayalı çalışmalar oldukça az (Öztürk, 2008a: 3) iken Hz. Mevlâna'nın iletişimle ilgili düşüncelerinde bugünkü anlamda olmasa da iletişim ve iletişimde ortak alan oluşturmanın önemine dair oldukça fazla ifade bulmak mümkündür. "Aynı dili konuşanlar değil, aynı duyguyu paylaşanlar anlaşılır." sözüyle iletişimde önemli bir noktaya işaret ederken, Hz. Mevlâna önyargıların iletişimsizlik konusundaki olumsuz etkisini de şöyle ifade etmektedir: "Bizimle birlikte yaşamak, hoş geçinmek istersen kafadaki o kuruntuları at, şu kavgayı bırak. Vaktiyle her ikimiz birlikte iken sen ve ben nasıl kaynaştysak, bugün de öylece kaynaşmış ve birleşmiş olalım. Esasta senin ve benim canlarımız birlikte idi. İkimizin de gizli ve açık her şeyimiz tek bir bütünün içinde idi. Ben sadece ifade için, "ben ve sen" sözlerini kullanıyorum. Yoksa seninle benim aramızda, senlik-benlik ayrılığı yoktur ." (Yücel, 2019: 1250, 1258).

Mesnevî'de iletişimde ortak alan oluşturma konusu zaman zaman fıtrat özelliklerini ortaya çıkarma (istidat) olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla çalışma içerisinde ortak alan oluşturma konusu istidat ve fıtrat özellikleri ekseninde ele alınacağı için bu iki kavram birbirinin yerine kullanılabilir.

Değişik sebeplerle iletişim problemi yaşanan günümüzde Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî özelinde özgün bir çalışma yapılmadığı için çözüme katkı sağlamak amacıyla hazırlanan bu makalede Yakup Şafak (2010) tarafından hazırlanan *Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî Bütün Eserleri Seçmeler* adlı kitap esas alınmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu başlık altında öncelikle çalışmanın eksenini oluşturan fitrat, iletişim ve çeşitleri, iletişimde ortak alan kavramları açıklanarak konunun anlaşılmasına katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Mesnevî Özelinde Ortak Alan Oluşturmanın İletişime Etkisi başlığı altında ise Hz. Mevlâna'nın Mesnevî'sinde çalışma ile ilgili olduğu düşünülen başlıklar daha çok çalışmada asıl kabul ettiğimiz (Şafak; 2010) eserdeki sıraya dikkat edilerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Fıtrat

Fıtrat: Yarmak, ikiye ayırmak, yaratmak (Doğan, 1996: 378), yaratılış, yaratan kuvvet ve kudret (Hökekleli, 1996: 47) anlamlarına gelir. Kur'an'da on dokuz yerde geçer. "Sen yeryüzünü Hanif olarak dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmışsa ona çevir." (Rûm 30) ayeti ile yaratılışla getirilen özellikler olduğu vurgulanır ve insanların hayatlarının sonunda ilk yaratılış özelliklerine döneceği düşünülür (A'raf 179). Hz. Peygamber'in "Dünyaya gelen her insan fitrat üzere doğar; sonra anne ve babası onu Yahudi, Hristiyan, Mecusî yapar" (Buharî, Cenâiz 79, 80) ifadesi de insanların tabii, aslî ve fitrî dinlerinin İslâmiyet olduğunu, daha sonra çevre tesirleriyle farklı dinlere yönelmenin asıl ve fitrattan sapma kabul edildiğini gösterir (Hökekleli, 1996: 47).

Fıtrat ilk yaratılışı ifade ettiği gibi, sürüp giden her yaratılışı da şümulü içerisine alır. Yani herhangi bir şeyin bir maddeden veya ilk yaratılıştaki gibi yokluktan ilk icat ve çıkışına fatr, bunun ortaya çıkış biçimine ve taşıdığı özellikleriyle birlikte görünümüne fitrat denir (Yener, 1999: 321).

İletişim Ve İletişim Çeşitleri

İletişim: Bilgi, duygu ve düşüncenin karşılıklı olarak aktarımı şeklinde de tanımlanabilecek iletişim kavramı "Karşılıklı olarak iletme işi, bilgi, haber ve benzerinin karşılıklı değişimi, iletişim, haberleşme" (Doğan, 1996: 535); "duygu, düşünce ya da bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, bildirişim, haberleşme" ve "telefon, telgraf, televizyon, radyo gibi aygıtlardan yararlanarak yürütülen bilgi alış verişi, bildirişim, haberleşme" (TDK, 1983: 578) anlamında kullanılmaktadır.

İletişimin öğeleri genellikle kaynak, ileti, kanal ve alıcı şeklinde sıralanır. Ancak bazı kaynaklarda bu öğelere dönüt (Ege, 2015: 64) ilave edilirse de iletişimin ana unsuru olarak dönütü değerlendirmenin gerekli olmadığı düşünülmektedir. Zira dönüt olmadan da iletişim gerçekleştirilebilir. Ancak iletişimin kalitesi ve iletinin alıcıya ulaşıp-ulaşmadığını değerlendirmek amacıyla

dönüt gerekebilir. Dönüte iletişimin değişik nedenlerle sağlanmadığı durumlarda, dengesiz iletişimde (Öztürk, 2008b: 164) de ihtiyaç duyulabilir.

İletişim türleri: Kişi içi iletişim, örgüt içi iletişim, kitle iletişimi.

“Kişinin kendi düşüncelerini, duygularını, iç gözlemlerini dikkate alarak kendisi ile iletişime geçmesine *kişi içi iletişim*; bir organizasyon içerisinde ortak amacı gerçekleştirmek üzere bir araya gelmiş insanların iletişimine *örgüt içi iletişim*; üretilmiş bir takım bilgilerin geniş insan toplulukları arasında dolaşması ve yorumlanması sürecine ise *kitle iletişimi*” (Ege, 2015: 71) denir. İletişim yukarıdaki şekilde türlere ayrılabilir gibi metod, kanal ve bulunulan konum bağlamında da farklı sınıflandırmalara tabi tutulabilmektedir.

Metod bağlamında iletişim *sözlü ve sözsüz iletişim* olarak değerlendirilmektedir. İnsan bir taraftan duygu, düşünce ve tecrübelerini diğer insanlarla paylaşmış, diğer taraftan bunları sözlü ve sözsüz olarak anlatma yolları geliştirmiştir (Öztürk, 2006a: 22).

Duygu ve düşüncelerin, görüp yaşananların karşıdakilere sözle iletme ve paylaşma *sözlü iletişim* olarak tanımlanırken; kişilerarası iletişimde sözlü iletişimle birlikte etkin olma, susma, sesin rengi, beden dili, renk ve giyim gibi kodları içeren iletişim de *sözsüz iletişim* olarak ele alınmaktadır (Canlı, 2008: 150-159).

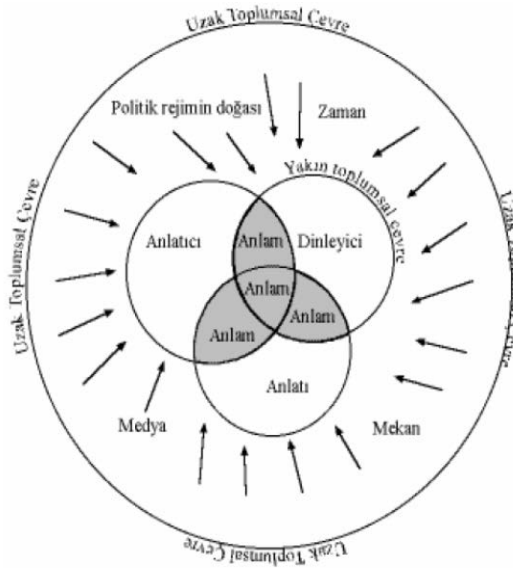
İletişimin farklı yaklaşımlarla değerlendirilebilen çeşitleri de vardır. Bunlar: *Bireyin kendisiyle kurduğu iletişim*; en az iki kişinin yer aldığı *yüz yüze iletişim*; mekân ve zaman sınırlarını aşan *dolaylı iletişim* (telefon, sanal medya); radyo ve televizyonla *yarı dolaylı iletişim* şeklinde sınıflandırılmaktadır (Thomson, 2008: 7).

İletişimde Ortak Alan

Ortak alan kişilerin içinde yaşadığı kültürün hem maddi hem de manevi öğelerinin etkisiyle oluşan alandır. Maddi öğeler günlük ihtiyacımızı karşıladığımız bilimsel ve teknolojik aletlerden oluşurken, manevi öğeler ise din, dil, ahlâk, örf, adet, gelenek ve görenekten teşekkül etmektedir. Aslında kişinin dünyaya bakışı ve onu değerlendirmesinde de bunların etkisi yadsınmaz. Kişiyi şekillendiren kültürel öğelerin, iletişimde ortak alanın oluşturulmasında etkili olduğunu ifade etmek gerekir. Bireysel ilişkilerde kültürel kazanımlar sonucu muhataba verilen değer, hem ortak alan oluşturma hem de iletişim konusunda önem arz eder. Örneğin: Kültürümüzde eğitimciler saygın bir yerdedir; eğer kişi içinde yaşadığı kültürün kendisine kazandırdığı bu hususu iletişime taşıyabilirse öğretmen-öğrenci ilişkilerinde düşünsel olarak ortak alan oluşturulabileceği için problemlerin çözümünde tartışma ve şiddete başvurulmayacaktır. Bugün kültürel

bilginin çarpıtılması sonucunda iletişim kuramadığı için konuşamayan birey ve toplumların gündemde olması, sosyal katmanlarda ahlâkî altyapıyı oluşturan değerler dünyamızla ilgili bir mutabakat sağlanma zarureti ortaya çıkarmaktadır.

İletişimde ortak alan konusu her ne kadar son zamanlarda gündeme gelmişse de Başgöz “Bir iletişim olarak sosyal gösterim anlayışı”nı modern bir şekilde sunarken, ortak alan oluşturmayı da “anlam” olarak nitelendirmiştir (Öztürk, 2006b: 50).

Şekil 1- İlhan Başgöz'ün Bir İletişim Olayı Olarak "Sosyal Gösterim" Anlayışının Modelleştirilmiş Hali

MESNEVÎ ÖZELİNDE ORTAK ALAN OLUŞTURMANIN İLETİŞİME ETKİSİ

Bu başlık altında Mesnevî’de tespit edilebilen iletişimde ortak alan oluşturma konusundaki esaslarla ilgili olarak Hz. Mevlâna’nın ifadelerine yer verilerek, öne çıkan başlıklar iletişim esasları çerçevesinde yorumlanmaya çalışılmıştır.

Zan Üzerine İletişim Kurmaya Çalışmak

Zan sözlükte “kuşkulunmak, kesin bilgiye ulaşmak, itham etmek” anlamlarındaki zan (zann) mastarından isim olup “yakînin zıddı, kuşku,

kesinleşmemiş kanaat” anlamına gelir (Çağrı, 2013: 121). Alıcı açısından değerlendirme yaparak iletişim kurmak yerine, kişinin kendi düşünce ve doğruları ile iletişim oluşturma gayretidir. İnsanın istidâdını ortaya çıkarmaya gayret göstermeksizin niyet okumaya çalışarak zan ile iletişim kurma çabası “kurdu terbiye etmeye uğraşmak, nefse beyhude azap vermektir.” (Kınalızade, trs: 40) diye ifade edilir.

Hz. Mevlâna bu konuyu şöyle hikâye eder: “Yahudiler arasında zâlim, İsa düşmanı ve Hristiyan öldüren bir hükümdar vardı. Peygamberlik zamanı ve nöbet İsa’nındı. Musa devri geçmişti. Öyle olmakla beraber o, Musa’nın; Musa da o’nun ruhu mesabesindeydi. O şaşı hükümdar Allah yolunda iki demsâz ve hemdem olan Musa ve İsa’yı birbirinden ayrı gördü. Yahudi hükümdar çiftlik kını ile o kadar şaşı oldu ki, aman Yâ Rabbî sana sığındık! Ben Musa dininin hâmi ve yardımcısıyım diye yüz binlerce mazlum mümini öldürdü. Yahudi hükümdarın sapık ve hileci bir veziri vardı ki hile ile suyun üstüne düğüm vururdu. Bu vezir dedi ki, Hristiyanlar canlarını kurtarmak için dinlerini hükümdardan gizlerler. Onları öldürme ki, öldürmenin faydası yoktur. Din, misk ve öd ağacı değildir ki kokusu olsun da ondan anlaşılsın.” (Şafak, 2010: 27) diyerek Hz. Mevlâna zan üzerine iletişim kurulamayacağını vurgular.

İstîdat Ararken Zahire Bakmak

Sosyal hayatta ilişkileri, muhatabın kendisini tanımladığı ve görünen şeklinden hareketle kurgulamak gerekir. Bunun ötesinde kişinin kendi tanımlaması ile iletişim kurmaya çalışmak doğru değildir. Bu durum hem yanlış anlamaya hem de yanlış iletişim kurma çabasına yol açabilir.

Hz. Peygamber zamanında yaşanan ve zahire göre hüküm vermek yerine sahabenin (Hz. Üsâme) kendi değerlendirmesinin sonucuna göre davranması sebebiyle yaptığı bir hata anlatılır.

Rasûlullah (sav) bizi Cüheyne kabilesinin Huraka kolu üzerine göndermişti. Sabahleyin onlar sularının başında iken üzerlerine hücum ettik. Ben ve Ensar’dan bir kişi onlardan bir adama ulaştık. Biz onun üzerine yürüyünce, adam: “Lâ ilâhe illallah” dedi. Bunun üzerine Ensar’dan olan arkadaşım ona hücumdan vazgeçti; ben ise mızrağımı ona sapladım ve adamı öldürdüm. Biz Medine’ye gelince bu olay Peygamberin kulağına gitti ve bana:

–“Ey Üsâme! Lâ ilâhe illallah dedikten sonra adamı öldürdün mü?” buyurdu. Ben:

–Yâ Resûlallah! O, bu sözü sadece canımı kurtarmak için söyledi, dedim. Hz. Peygamber tekrar :

–“Lâ ilâhe illallah dedikten sonra adamı öldürdün mü?” diye yine sordu ve bu sözü o kadar çok tekrarlardı ki, ben, daha önce Müslüman olmamış olmayı bile temenni ettim.

–“Kalbini mi yardım ki, bu sebeple söyleyip söylemediğini bilesin?” buyurdu (Müslim, İman 158).

Hz. Peygamber bu ifade ile aslında sosyal ilişkilerde olduğu gibi iletişimde de Müslümanlar arasındaki ortak alanın “Kelime-i tevhid” olduğuna işaret etmiştir.

Hz. Mevlâna da aynı konuda “Beden ruhtan, ruh da bedenden gizli değildir; lakin kimsenin ruhu görmesine izin yoktur.” (Şafak, 2010: 11) demektedir. İnsanın içinde olanın dışına yansımaları günümüzde “Testininin içinde ne varsa dışına o sızar.” ifadelerinde de olduğu gibi her ne kadar insan içeride olanı göremese de dışında olan yani ruhtan bedene/bedenden ruha giden işaretler kişinin içinin görüntüsünü dışarıya verebilmektedir.

İletişimde Güven

Sağlıklı iletişim karşılıklı güven üzerine kurulur; birbirine güvenmeyen kaynak ve alıcının iletişimde, mesajın alıcıya ulaşmadan kanalda farklılaşması ya da doğru bir şekilde ulaşmaması ihtimali oldukça yüksektir. Bu durum bireylerin birbirlerini yanlış anlamalarına sebep olabilir ya da güven duygularına zarar verebilir. Peygamberimizin ilk vahyin akabinde yaşadıklarını Hz. Hatice şöyle dile getirir: “Korkma! Allah’a yemin olsun ki O, hiçbir zaman seni utandırmaz. Çünkü sen akrabana bakarsın, işini görmekten âciz olanların işlerini görürsün; fakire yardım eder, misafiri ağırlarsın; hak yolunda ortaya çıkan meselelerde halka yardım edersin.” diyerek Peygamberimize duyduğu güveni vurgular (Buhârî, Bed’ü’l-Vahy 3).

Hz. Mevlâna iletişimde güveni bir hasta ve hekim arasında geçen diyalog ile anlatır.

Cariyesi hasta olan padişah hekimin elinden tutup harem dairesine götürür, hekim cariyenin yanına oturdu ve hikaye yoluyla cariyenin sırlarını ortaya koymaya çalışıyordu. Hekim cariyenin hangi soru ya da konuşmalara daha belirgin tepki vereceğini gözlemliyordu. Cariye arkadaşlarından, yaşadığı şehirden bahseder, “Hekim cariyeye bulunduğu şehirden çıkınca nerelere uğradın?” diye sordu. Cariye bir şehir ismi söyledi, yüzünün rengi ve nabızı değişmedi. Büyüklerini şehirleri bir bir saydı, ev ev anlattı, ama ne nabızı attı ne de yüzü sarardı. Semerkant’ı soruncaya kadar nabızı kendi halinde, normaldi. Orayı anınca nabızı attı yüzü kızardı, çünkü Semerkantlı bir kuyumcudan ayrılmıştı. Hekim hastasından bu sırrı öğrenince o derdin ve belânın aslını anladı. Sen rahat ve emin ol ki sana yağmurun çemenlere yaptığını yapacağım, senin

derdinin çaresine bakacağım, üzülme ben sana yüz babadan daha şefkatliyim. Padişah sana ne kadar sorarsa sorsun sakın bu sırrı kimseye söyleme. Hekimin vaad ve iyi davranışları hastayı korktuğundan emin yaptı (Şafak, 2010: 16, 19).

Alıcının İstidâdını Anlamaya/Ortaya Çıkarmaya Çalışmak

İstidât ortaya çıkarılmadan iletişim kurmak oldukça zordur. Zira istidât mesajın doğru ve sağlıklı iletilmesine katkı sağlar; aksi halde iletişim kurulduğu zannedilse bile alıcı ve kaynak arasında herhangi bir iletişim söz konusu değildir. Hz. Mevlâna bu konuyu “herkes kendi zannınca bana dost oldu; ama kimse içimdeki sırları aramadı.” diyerek vurgular. İnsanın istidâdı sadece zahirde değil iç dünyası ile de ilgilidir. Hz. Mevlâna insan sadece dış görünüşü ile insan olsaydı, Hz. Ahmed ile Ebu Cehil bir olurdu (Şafak, 2010: 11, 52). ifadesiyle alıcının istidâdını ortaya çıkarmanın önemini vurgulamaya çalışır.

Fıtrat Özelliklerinin İletişime Etkisi

Hz. Mevlâna fıtrat özellikleri odağında iletişim konusunda “Pencereden gelen ışık evin içini dolaşır çünkü güneş bir burçtan öbür burca gider. Bir yıldızla irtibatı olan kimse kendi yıldızı ile birlikte hareket eder. Talihi Zühre yıldızı neş’e ve eğlence içinde olur; tamamıyla aşka zevke meyleder. Zalim kan dökücü Merih’e mensup ise kavga, düşmanlık ve fitne arar. Denizden gelen denize gider; nereden gelmişse oraya döner.” (Şafak, 2010: 48) diyerek fıtrat özellikleri çerçevesinde insanların daha verimli iletişime geçebileceklerinden bahseder. Hz. Peygamber “Kişi dostunun dini üzeredir.” (Tirmîzî, Zühd 45) buyurmaktadır. Din, yaşantı, kişinin yapıp-ettikleri anlamında ele alındığı zaman, bireyin algıları, zevkleri, sevip-sevmediği konular merkezinde toplumsal birlikteliklerin sağlandığı görülmektedir. Fıtrat özellikleri kişinin dünyada meylini de belirler. “Kişi fıtratının gereğini yapar.” (İsra 84) ayeti de fıtrat eğitilebilir olsa bile fıtrata dair özelliklerin insan davranışlarındaki belirleyiciliğini ortaya koyar. “Mizaç ve karakter” anlamında “اَلْكَلْبُ” kelimesi “tabiat, âdet, din, ahlâk, niyet, seciye” gibi manalara gelir (Yazır, trs: 3159). Buna göre ayet önemli bir psikolojik gerçeğe işaret etmektedir. İnsanın ruhsal yapısındaki psikolojik eğilimler davranışlarının temelini oluşturur. İnsanın doğuştan getirdiği özellikler doğrultusunda eğitim ve öğretim verilerek istidâdı geliştirilebilir (Karaman vd., 2007: 516). Hz. Mevlâna fıtrat özelliklerinin zamanla içinde bulunulan duruma göre değişiklik gösterebileceğini “Şeytan bile aşık olsa topu çeler, bir Cebrail kesilir, şeytanlığı ölür.” (Şafak, 2010: 310) cümlesiyle ifade etmektedir.

Hz. Mevlâna bu konuda “Gül dalı nerede biterse bitsin güldür; şarap küpü nerede kaynayıp, köpürürse köpürsün şaraptır; güneş isterse batıdan baş göstereyin yine güneştir, başka bir şey değil.” (Şafak, 2010: 286) ifadesiyle fıtratla getirilen özelliklerin kişinin hayatında ne kadar baskın olabileceğini ve kendi halinde bırakılan fıtrat özelliklerinin aynı şekilde varlığını devam ettirebileceğini

dillendirmektedir. Fıtrat bozulursa, insan değişir ve tanınmaz olur. Dolayısıyla fıtrata yönelik eğitim ve öğretim, asıl olanın değiştirilmesi değil, geliştirilmesi şeklinde değerlendirilmelidir. Yoksa tamamıyla karakter ve mizaç olarak yeni bir tip ortaya koyma çabaları fıtratın bozulmasına yol açabileceği için tehlikeli bir sürecin ortaya çıkmasına da neden olabilir.

Muhatabın İstidâdına Göre İletişim Kurmak

Hız. Mevlâna bu konuyu şu cümle ile ifade eder: “Usta şaşî çırağına: ‘İçeriye gir, raftaki şişeyi dışarı çıkar,’ dedi. Şaşî çırak: ‘O iki şişeden hangisini getireyim? İyice anlat,’ dedi. Usta: ‘O iki şişe değildir. Şaşılığını bırak, fazla görücü olma,’ dedi. Şaşî çırak: ‘Usta, beni takdir etme,’ deyince, ustası: ‘O iki şişeden birini kır,’ emrini verdi. Çırak, şişelerden birini kırınca ikisi de gözünün önünden kayboldu. İnsan, meyl ve gazap dolayısıyla şaşî olur, biri iki görür. Şişe birdi. Lakin çırağın gözüne iki görünüyordu. Birini kırınca, öbürü de yok oldu.” (Şafak, 2010: 27). Burada iletişimde bulunan kişilerin birbirlerini tanımaları konusuna vurgu yapılırken, iletişimde detayın ne kadar önemli olduğu vurgulanmıştır.

Peygamberimizden bu konuda Ebu Hüreyre (ra) şöyle bir rivayet nakleder: Ensar (Medine’ye hicretten sonra) Hız. Peygamber’e, “Hurmalkları(mızı) bizimle (muhacir) kardeşlerimiz arasında taksim et.” dediler. Hız. Peygamber “Hayır (olmaz). buyurdu. Bunun üzerine ensar, (muhacirlere), “Hurmalkların (bakım ve sulama) işlerini siz üstlenin, biz de sizi mahsule ortak yapalım.” dediler. (Rasulullah’ın bunu onaylaması üzerine muhacir ve ensar) “İştittik ve itaat ettik.” dediler. (Buhari, Muzaraa, 5). Bu hadiste muhacirlerin yapabileceği, yani istidatlarına uygun bir iş taksimi yapılmasına onay vermiş ve uhuvvetin devamının sağlanmasına katkıda bulunmuştur. Yine “Kimin çocuğu varsa onunla çocuklaşın.” (Deylemî, III/513). tavsiyesi de çocuğun istidadında bir ortak alan oluşturma ve çocukla iletişime geçebilme konusunda önem taşımaktadır.

Fıtrat Özellikleri İletişimi Olumlu Veya Olumsuz Etkileyebilir

İnsan zaman zaman farklı düşünce ve davranış kalıpları sergileyebilir. Dolayısıyla iletişimin başlangıcında ortaya çıkmış ve iletişimin sağlanmasına yol açmış fıtrat özellikleri iletişim devam ederken, maddî manevî değişik etkenlerle farklılaşabilir ve iletişim istenildiği düzeyde gerçekleşmeyebilir. Bu durum göstermektedir ki bireyler arasındaki iletişimi çeşitli amiller olumlu veya olumsuz etkileyebilmektedir.

Hız. Mevlâna bir bakıma insandaki fıtrat özelliklerinin yapısına vurgu yaparken “Zıtlarla uzlaşmış mizacın alçalışı, yücelişi de şu: Kimi vakit sağ esen olur insan, kimi vakit hastalanıp inler. Dünyanın bütün hallerini böyle bil. Kıtlık, bolluk, savaş hep denemelerden meydana gelir. Şu dünya bu iki kanatla havalanır. Canlar da bu ikisi yüzünden korku ile ümidi yurt edinirler. Böylece dünya güneş

yeline benzeyen yaşayışıyla, sam yeline benzeyen ölüp diriliş arasında yaprak gibi titrer durur (Şafak, 2010: 302) ifadesini kullanır.

İstidâdın Yanlış Tespiti, Önyargılı Olmak Ve Tek Taraflı Düşünceler İletişimi Olumsuz Etkiler

Hz. Mevlâna bir hasta ve onu ziyarete giden birinin ön hazırlığı metaforu ile aşağıdaki ifadeleri dile getirir: Anlayışlı, hal hatır, yol yordam bilen birisi bir sağıra “ komşun hasta” diye haber verdi. Sağır, kendi kendisine dedi ki: “Bu sağır kulakla ben onun sözünü nereden anlayacağım. Hele hasta olur, sesi pek çıkmazsa... Fakat mutlaka da gitmek lâzım. Dudağını oynar görünce ne dediğini kıyas yoluyla kendiliğimden düşünür, bulurum. Ey benim mihnete düşmüş dostum, nasılsın? derim. O, elbette iyiyim, yahut hoşum, diyecek. Şükürler olsun diye cevap verir, ne çorbası yedin diye sorarım. O meselâ, mercimek çorbası diye cevap verir. Afiyet olsun der, hekimlerden kim geliyor, kendini hangisine tedavi ettiriyorsun? derim. O, filan deyince derim ki: Biz de onun kademini denedik. Nerede vardıysa dilek hâsıl oldu. ”O iyi adam, kıyas yoluyla tasarladığı bu cevapları düzüp koşarak hastaya hal hatır sormaya gitti. “Nasılsın “dedi. Hasta “öldüm” deyince dedi ki: “ Çok şükür!” Hasta, bu sözden hiddetlendi, canı pek sıkıldı.“ Bu ne biçim şükür? O bizim kötülüğümüzü istiyormuş, anlaşıldı” diye düşündü. Sağır bir sözdür, tasarladı ama yanlış düştü. Sonra “Ne yedin? diye sorunca hasta “Zehir” dedi. Sağır “ Afiyet olsun.” der demez hastanın kahrılanması fazlalaştı. Sağır, bundan sonra da “ Tedavi için hekimlerden kim geliyor?” diye sordu. Hasta “ Hadi be, defol, Azrail geliyor!” diye cevap verdi. Sağır “Ayağı pek kutludur, sevin, neşelen!” dedi. Sağır; şükür, böyle bir zamanda hal hatır sorup komşuluk hakkını gözettim diye sevinerek dışarı çıktı. Hasta ise “Bu, bizim canımıza düşmanmış, onun cefa madeni olduğunu bilmiyormuşuz.” diyordu (Şafak, 2010: 91). İletişim kurarken muhatabın istidâdını doğru anlama ya da ortaya koymak için çaba gösterilmezse, yanlış anlaşılmalara neden olabilir ve sonuçta dengesiz bir iletişim gerçekleşebilir.

Hz. Mevlâna ön yargılı olmanın iletişimi olumsuz etkileyebileceği konusunda da şu örneği verir: Yoksul şeyhin biri bir vakitler kör bir pirin evinde bir mushaf gördü. Temmuz ayı idi, ona mihman olmuştu: O iki zâhit, birkaç gün bir araya gelmişlerdi. Kendi kendisine “Burada mushafın ne işi var? Bu adam kör” dedi. Bu düşünceye düştü, huzuru kaçtı; “Burada bu körden başka kimse de yok, bu ne iş? Burada yalnız o var, bir de buraya mushaf koymuş. Ben ne bunağım, ne sersem... Onun için hiçbir şey sormayayım, sabredeyim de sabırla muradıma erişeyim.” dedi. Sabretti, nihayet meseleyi anladı. Çünkü gece yarısı Kur’an sesini duydu, uykusundan sıçradı; şu acayip durumu gördü: Kör mushaftan Kur’an okumaktaydı. Hem de doğru olarak okuyordu (Şafak, 2010: 161). İletişimde ortak alan oluşturmada tek taraflı düşünceler ile iletişim sağlamada

olumsuz faktör olarak görülebilen özelliklerin bazen yanlış iletişim kurmaya neden olabileceği değerlendirilebilir.

Ortak Alan Oluşturamayan İstidâdın İletişimde Önemi Yoktur

Zalim için merhametin, cimri için cömertliğin bir anlamı yoktur.

Yusuf'un güzelliği kardeşlerince abesti, lüzumsuzdu, fakat bütün bir aleme faydalı idi.

Davulun sesi o kadar güzeldi ama, güzel sestten anlamayana bir sopadan çıkan sestü ancak.

Şehitlik mü'min için hayattır, münafık içinse ölüm ve çürümedir (Şafak, 2010: 119) ifadeleriyle Hz. Mevlâna, tek başına değerlendirildiğinde önemli olan bir fitrat özelliğinin, iletişimde kaynak ya da alıcı tarafından ortak alan oluşturmada ele alınamadığı zaman değerini kaybedeceğini vurgulamaktadır. Yukarıdaki ifadelerde merhamet, cömertlik, yüz ve ses güzelliğinin önemli bir fitrat özelliği olduğu ifade edilmektedir. Ancak iletişimin çift taraflılığı ele alındığında ortak alanda değerlendirilemeyen bu özellikler anlam kaybına uğramaktadır.

Farklı Karakterdeki Kişiler İletişim Kurmakta Zorlanırlar

Mevlâna Mesnevî'de şu hikaye ile konuyu gündeme taşır:

Bir zamanlar gökten sıkıntısız, alışverişsiz sofrâ iniyordu. Hz. Musa'nın kavmi içerisinde birkaç kişi edepsizce "Hani sarımsak, hani mercimek?" deyince gökten gelen ekme ve sofrâ kesildi; bize de ekin ekme, bel belleme, orak sallama zahmeti kaldı. Sonra Hz. İsa dua etti, Allah tekrar sofrâ ile nimet gönderdi. Yine arsız kimseler edebi terk ederek dilenciler gibi yemek artıklarını toplayıp götürdüler. İsa Peygamber onlara yalvardı "Bu daimidir, yeryüzünden eksilmez; büyük bir kimsenin sofrasında suizanda bulunup aç gözlülük yapmak nankörlüktür." dedi. "O görmemiş, dilenci suratlıların açgözlülüğü yüzünden rahmet kapısı yüzlerine kapandı (Şafak, 2010: 15). Bu örnekte Hz. İsa müstağni diğerleri ise dilencidir. Burada Peygamber olması hasebiyle Allah'ı ve nimetlerini iyi bilen Hz. İsa ile onun her türlü gayretine rağmen iletişim kuramadığı dilenci karakterli insanların iletişimsizliğine vurgu yapılmaktadır. Bu konuda temel problem nimet algısı ve nimetin sürekliliği konusunda hem karakter farklılığı hem de bilgi eksikliğidir. Bilgi eksikliği Hz. İsa tarafından giderilmişse de karakterin baskın etkisi iletişimin sağlanamamasına sebep olmuştur.

SONUÇ

Çağımız, sosyal hayatın her alanında baş döndürücü bir hızla neredeyse takip edilemez değişikliklere sahne olmakta, bilim, din, ahlâk, ekonomik ve siyasî alanda toplumu kaynaştıran değerlerin sınırları olumsuz anlamda zorlanmaktadır. Zorlanan sınırlarda zaman, mekan ve değer algısı değişmekte, olmayan mekanlarda saniyelerle ifade edilecek zamanlar ve çoğu kez dikkate alınmayan değer algıları içerisinde yaşam devam etmektedir.

Sanal iletişim ağları hayatı çepeçevre kuşatmakta mekânsız alanlarda zamanın nasıl geçtiğinin ve etrafındakilerin farkına varılmadan oluşturulan sanal dünyada yakın çevresi ile çoğu kez aile ve akrabalar unutulmuş, dünyaya ulaşan ancak yalnızlaşan ve sosyalleşemeyen insan tipinin ortaya koyduğu bir iletişim şekli ortaya çıkmaktadır.

Toplumun genelinin müşteki olduğu bu konuya katkı sağlamak amacıyla yapılan çalışmada aslında iletişimsizliğin genel probleminin istidada dayalı ortak alan oluşturamamaktan kaynaklandığı açıklanmaya çalışılmıştır. Toplum, insan ve değer anlayışı konusunda Doğu'ya göre daha pragmatist ve daha pozitivist olan Batı odaklı modern zaman diliminde üzerinde yeteri kadar çalışılmayan bu konunun tarihimize yön veren ve değerlerimizi önceleyen düşünce ve eserlerde var olduğu görülmektedir. Modern algı birçok konuda olduğu gibi iletişim (communication) konusunda da çalışmaların eksenini Batı'ya kaydırmıştır.

İletişim insanın yaratılışı ile gündeme gelen bir kavram olup, ülkemizde yapılan alanla ilgili çalışmalar yeni olsa da iletişime dair kadim eserlerde değerlendirmeler bulmak mümkündür. İnsan hayatının sürekli olduğu ve kesintiye uğramasının bireylerde farklı kişisel ve toplumsal problemlere yol açabileceği düşünüldüğünde, dünle bugün arasında bağ kurma konusunda kadim eserlerin bilgisine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bilgi bireylerin hem düşüncelerini sanal dünyanın ve elektronik aletlerin olumsuz etkisinden koruyacak hem de oluşacak kavram ve değer dünyasında insani ilişkilerin doğru düzlemde kurulmasını temin edecektir.

Bu çalışmada Hz. Mevlâna'nın Mesnevî'sinin de bu bağlamda bir eser olduğu değerlendirilip Mesnevî'deki bazı misallerden yola çıkılarak fıtrat özellikleri ile iletişim arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu misallerde bireyler arası iletişimin kaçınılmaz olduğu, doğru ve sağlıklı iletişimin ortaya çıkarılacak istidât/fıtrat özellikleri çerçevesinde oluşacak ortak alanda sağlanabileceği görülmektedir. Ortak alan oluşturulmadan bireyler arası iletişimin sağlanamayacağı ve dengesiz iletişimin ortaya çıkabileceği ifade edilebilir.

Günümüzde toplumun her katmanında yaşanan iletişimsizlik ya da iletişim probleminin temelinde aynı mekânı paylaşmamıza rağmen değişik kaynaklardan

beslenen hem benlik hem de kültür dünyamızda oluşan değer algılarımızın farklılaşması yatmaktadır. Bunun sonucunda da iletişimin sağlanması için vazgeçilmez öge olan, ortak alan oluşturulamamaktadır.

Mesnevî’de iletişimin sağlanmasında etken unsur, ortak alan oluşturmaya dair düşünceler olumlu ve olumsuz olarak değerlendirilebilir. Sağlıklı bir iletişimin kurulmasında dikkat edilmesi gereken konular “zan üzerine iletişim kurmamaya çalışmak, istidât ararken zahire bakmak, iletişimde güven, alıcının istidâdını anlamaya/ortaya çıkarmak, fitrat özelliklerinin iletişime olumlu veya olumsuz etkisi, muhatabın istidadına göre iletişim kurmak, ön yargılı olmamak, ortak alan oluşturulmasına katkı sağlamayan istidâdın önemsiz olduğu, karakter farklılıklarının iletişim kurmayı zorlaştırabileceği” vb. bu başlıklar altında ele alınmakta, bu bağlamda Mevlâna’nın Mesnevî’sinin iletişimde ortak alan oluşturma hususunda birçok örneği ihtiva ettiği görülmüştür.

Çalışmanın hem iletişim ve rehberlik hem de din eğitiminde iletişimin önemi konusunda faydalı olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Canlı, Mustafa (2008), “**Hz. Peygamber Örneğinde Sözlü ve Sözsüz İletişim**”, Bilimname, XV, II, ss. 147-177.
- Çağrııcı, Mustafa (2013), “Zan”, **TDVİA**, XXXIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Doğan, D. Mehmed (1996), **Büyük Türkçe Sözlük**, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Dökmen, Üstün (1994) **Okuma Becerisi, İlgisi ve Alışkanlığı Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Ege, Remziye (2015). “**Din Hizmetlerinde İletişim**”, Din Hizmetlerinde Rehberlik ve İletişim, (ed. Recai Doğan, Remziye Ege), Grafiker Yayınları, Ankara.
- Gökçe, Birsen (1984) **Orta Öğretim Gençliğinin Beklenti ve Sorunları**, Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Gençlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 279-19, Ankara.
- Hökelekli, Hayati (1996), “**Fitrat**”, TDVİA XIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Karaman, Hayreddin- Çağrııcı, Mustafa-Dönmez, İbrahim Kâfi- Gümüş Sadreddin (2007). **Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri III**, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, Ankara.

M.Coban-E.Bozkurt Fıtrat Özellikleri Ekseninde Ortak Alan...

- Kınalızade, Ali Efendi (trs.), **Ahlâk-ı Âlâî**, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.
- Öztürk, Serdar (2006a), “Pertev Naili Boratav’ın Türk İletişim Tarihine Katkıları”, **Millî Folklor**, S.70, s. 22-37.
- Öztürk, Serdar (2006b), “İletişim Bilimi İle Halk Bilimini Buluşturan Bir Bilim İnsanı İlhan Başgöz”, **Foklar Edebiyatı XII**, S.48, ss.45-59.
- Öztürk, Serdar (2008a), **Türkiye’de İletişim Düşüncesinin Kökenleri**, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara.
- Öztürk, Serdar (2008b), “Siyaset Bilimi İle İletişim Bilimini Buluşturan Bir Bilim İnsanı, Nermin Abadan-Onat”, **Türkiye’de İletişim Düşüncesinin Kökenleri**, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara, ss. 149-170.
- Öztürk, Yener (1999), “İnsan ve Fıtrat”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi V**, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, Şanlıurfa, ss.321-330.
- Şafak, Yakup (2010), **Mevlâna Celâleddin-i Rûmi Bütün Eserleri Seçmeler**, Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya.
- Thomson, John B. (2008), **Media and Modernity: A Social Theory of Media**, Polity Press, Oxford.
- TDK (1983), **Türkçe Sözlük 1.**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Yazır, Elmalılı Hamdi (trs.), **Hak Dini Kur’an Dili V**, Eser Kitabevi, İstanbul.
- Yücel, Hasan Ali (2019), **Mevlâna, Rubâiler**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.